

A BALÁTA MADÁRVILÁGÁRÓL

On the Bird-Life of Baláta-Lake (SW. Hungary)

Marián Miklós

Hazánk egyik legértékesebb természeti emléke a Baláta-tó. A annak ellenére, hogy különleges növényeit BOROS ÁDÁM már 1924-ben leírta, FÖLDVÁRY MIKSA pedig már 1929-ben lelkes cikkben hívja fel a természetvizsgálók figyelmét a tó állatvilágára, mindeddig senki sem foglalkozott közelebbről a valóban érdekes terület állataival s így madárvilágával sem. VASVÁRI MIKLÓS is — aki Somogyban végzett madártani megfigyeléseket — csak a tó tágabb környékén járt 1927-ben. Szerzőnek öt éven át, 1952-től 1957-ig, volt alkalma a Balátán madártani megfigyeléseket végezni, amelynek rövid foglatatát adják a következő sorok.

A 302 kat. hold kiterjedésű Baláta-tó természetvédelmi terület Somogy nyugati részén, Somogyszobtól északnyugatra 11 km-re fekszik. A jégkorszak utáni időben keletkezett tó pusztulásából és benövényesedéséből alakult ki a mai láp. Szelíden hullámos savanyú homoktalajú vidéken, hatalmas, szinte a Drávaig húzódó erdős vidék mélyén fekszik az ősláp. A környező erdő magas, mintegy 80 éves gyertyános-tölgyes állomány. A lápot összefüggő sűrű égererdő koszorúzza. Az égerkoszorún belül fűzbozót áthatolhatatlan szövevénye alkot egy második védőgyűrűt. Ezen belül következik az igazi mocsár, amelyet hatalmas összefüggő nád, sás (sok helyen zsombékos), gyékény borít. Néhol egy-két holdnyi nyílt vizet, másutt kisebb-nagyobb égerláp és nyírláp foltot találunk. A láp délnyugati harmadában magasabb földhát, a nyírral, égerrel borított „sziget” emelkedik. A láp az érintetlen őstermészet megkapó képét mutatja. Valóban ősláp, hazánk azon kevés területeinek egyike, amely eredeti állapotában maradt meg.

A megfigyelt madárfajok a következők:

Corvus corax — Több ízben megfigyelte a Baláta körzetében ANDEL ISTVÁN. Az ősláptól délre, a szentai erdőben, 1953 óta fészkel egy pár. — **Garrulus glandarius** — Gyakori madara a gyertyános-tölgyesnek és az égeresnek. — **Sturnus vulgaris** — Júniustól kezdve az őszi elvonulásig elég nagy számban éjszakázik a nádasban. A nappalt a közeli legelőkön tölti. — **Oriolus oriolus** — Számos pár költ a tölgyes ritkásabb részein és az égeresnek a láp felőli oldalán. — **Coccothraustes coccothraustes** — 1953. VI. 21-én* néhány példányt figyeltem meg a tölgyesben. — **Fringilla coelebs** — Gyakori költő madara a gyertyános-tölgyesnek. — **Emberiza citrinella**. — A lápréten és a bokros ligetes részeken minden évben úgyszólván az egész év folyamán megfigyelhető. — **Anthus trivialis** — A délkeleti, ligetes tölgyesben 1955-ben és 1956-ban néhány pár fészkel. — **Motacilla alba** — 1955. VII. 1-én és 17-én figyeltem meg egy példányát a láp északkeleti sarkánál. — **Sitta europaea** — Gyakran látható a gyer-

* A megfigyelés dátumát csak a Balátán ritkán előforduló madarak esetében közlöm

tyános-tölgyesben és az égeresben, amint öt-hat példányból álló laza csapatokban kóborol. — **Parus major** — A reservatum minden fás, cserjés biotopjának gyakori madara. A Bolhási-utat szegélyező öreg akácok odvaiban számos pár fészkel — **Parus caeruleus** — Gyakori, de egyedszáma kisebb mint a széncinegée. Az ősláp védett nyugalomban igen bizalmasá válik. 1955. X. 17-én az egyik magaslesen ülve néhány kékcinege kartávolságra szállt le tőlem, a magasles korlátjára. — **Parus palustris** — Számos pár fészkel a területen. Jellemző cinegefaja a lának. — **Aegithalos caudatus** — Az égeres, fűzláp, nyírláp gyakori madara. Ősszel a széncinegével, barátcinegével, kékcinegével együtt 20—30 tagú csapatokban kóborol a lápon és környékén. A csapatok a földtől körülbelül 3—12 m magasságú sávban kutatják át az erdőt — **Lanius collurio** — A szárazon álló fűzbokrok, de különösen a számos galagonyabokor jellemző lakója. Fészket körülbelül 1 m magasban építi. Fészkében 3—5 tojást találtam. Területünkön a kakukk ezt a fajt választja ivadéka dajkájaul. — **Muscicapa albicollis** — 1956 májusában egy pár fészkelését figyeltem meg a láp szárazos tölgyesében. — **Phylloscopus collybita**. — 1954. IV. 2-án és 1955. IV. 4-én a nyílt vizek partjain a fűzbozótban több helyen láttam. Területünkön valószínűleg csak átvonuló. — **Phylloscopus trochilus** — A fűzbozót és égeres szárazabb helyein fészkel. — **Locustella fluviatilis** — Minden évben 8—10 pár fészkel a láprét szélén az égeres és a fűzbozót aljában. Pirregő éneke a láp jellemző hangjaihoz tartozik. Május—június hónapokban hangját egész nap hallatja. 1953. VI. 2-án pl. reggel 4 órakor már szólt és este 11-kor még hallható volt. Még az időjárás viszonyok se nagyon zavarják. 1956. V. 10-én a Kőkúti magaslesnél egy tücsökmadár még a közelgő viharban is énekelt. Villámlás, dörgés, eső nem zavarta. Csak amikor egészen a láp fölé ért a vihar magja, és a dörgés hatalmas erejűvé vált, akkor hallgatott el. — **Acrocephalus arundinaceus** — A láp kiterjedt nádasában számos példány fészkel. 1956. VI. 28-án a nádas déli részén érdekes építésű fészket találtam: a fészkek szokásos csészéje fölött (amely 6 szál nádhoz volt kötve) néhány cm-rel magasabban még egy összefogó pántot épített a madár. — **Acrocephalus scirpaceus** — Minden évben észleltem kis számban a nádasban. — **Sylvia communis** — A fűzbozót lakója. 1955. VI. 31-én a nyírláp szegélyén húzódó fűzbozótban, a földtől alig arasznyira találtam meg a fészket. 5 tojás volt benne. — **Sylvia curruca** — 1956. V. 23-án és 24-én a reservatum déli oldalán húzódó galagonya-cserjésben két példányt figyeltem meg. — **Turdus merula** — A reservatum ligetes tölgyeseinek, égeresének, cserjéseinek viszonylag gyakori fészkelő madara. — **Saxicola torquata** — 1955. V. 31-én a keleti lápréten száraz kóró tetején ülő példányt figyeltem meg. — **Phoenicurus phoenicurus** — 1956. IV. 2-án az ősláp közelében erdőszélén észleltem. — **Luscinia megarhyncha** — 1955. V. 31-én a déli oldal bokrosában láttam. Énekét minden évben hallottam. — **Erithacus rubecula** — 1955. V. 6-án a keleti nyílt víz rekettységében láttam. Átvonuló. — **Troglodytes troglodytes** — 1953. X. 24-én a fűzlápban mintegy félméternyire közel jött hozzám. Átvonuló. — **Hirundo rustica** — Tavasszal és nyáron úgyszólván állandóan számos példány röpdös alacsonyban a láp felett. Bőséges rovar-táplálékot nyújtó tápterületük a láp. — 1956. IX. 23-án este 7 órakor alkalmam volt megfigyelni őszi elvonulásokhoz való gyülekezésüket. Több ezer példány mint hatalmas csivitelő szunyograj keringett két-három csapatban a nádas felett. Egy-egy ilyen madártömeg magassága 2—300 méter volt. Alakjukat állandóan változtatva a láp felett 50—60 m magasban gomolyogtak a csapatok. Mintegy negyedóra múlva azután csapatonként éjszakázásra a nádasba hullottak. — **Delichon urbica** — A láp felett ezek is gyakran megjelennek élelemkeresésre. — **Caprimulgus europaeus** — 1953. VI. 21-én estefelé a Tuskósi-rét közelében, fiatal tölgyes tisztásán, csapongó lappantyú párt figyeltem meg. 1955. V. 31-én HOMONNAY N. a Hajnóczy-úton látott egyet. — **Picus viridis** — Csak néhányszor figyeltem meg. 1953. VII. 22-én, 1954. IV. 2-án és 1956. V. 8-án láttam. — **Dendrocopos major** — Az ősláp leggyakoribb harkálya. Számos példánya fészkel itt. Nászdorombolásukat 1954-ben ápr. 2-án, 1955-ben IV. 6-án hallottam. — **Dryocopus martius** — Hazánk e ritka harkályfaját 1953. VI. 22-én párjával együtt figyeltem meg a gyertyános-tölgyesben. 1954. II. 23-án VÁRFI LÁSZLÓ dorombolás közben figyelte meg ugyanitt. 1954. VIII. 16-án a láp kőkúti erdő részében jellegzetes hangját hallottam. — **Cuculus canorus** — Számos példánya él a láp körüli égeres szélén és a vegyes erdőben. Fokozott figyelemmel kísértem e madarat annak megállapítására, hogy a nap melyik szakában szól. Azt találtam, hogy május—júniusban egész nap hallatja hangját. Reggel 6 órakor már szól, és volt olyan nap, amikor még este 11 órakor is kakukkolt. Dajkájaul a tövisszúró gébicset (*Lanius collurio*) választja.

— *Athene noctua* — A tölgyesben 1955-ben és 1956-ban lakott egy pár. — *Strix aluco* — 1954 óta fészkel a védett terület délnyugati részén levő százados tölgyfában egy, a rozsdás színárnyalathoz tartozó pár. 1955. V. 31-én egy, 1956. VI. 4-én pedig két pelyhes fiókájukat figyeltem meg, amint az odú közelében üldögéltek. — *Buteo buteo* — 1953—55-ig két egerészölyv volt állandó lakója a természetvédelmi területnek. 1956-ban számuk háromra szaporodott. Fészük az első három évben a Tuskósi-réttel szemben levő égeresben volt, 1956-ban átköltöztek a láp keleti részébe a cser-tölgyesbe. — *Buteo lagopus* — 1956. X. 22-én figyeltem meg a ligetes tölgyerdő felett. Téli vendég nálunk. — *Circus aeruginosus* — 1955 óta fészkelnek a lápban egy fűzbokron. 1956-ban egy ivadékot neveltek fel. Egész nap láthatók a láp felett, amint alacsonyan repülve, le-lecsapva állandóan nyugtalanítják a madárvilágot. — *Circus pygargus* — Az északi zombékos fölött 1953. VIII. 28-án egy példányt figyeltem meg. — *Accipiter gentilis* — 1954. IV. 2-án a „szigeten” levágtott fácánról verte fel ANDEL I. 1955. VII. 12-én az északi oldal cserjéséből röptül ki előttem. 1956. VIII. 22-én a láprét felett láttam röptülni. — *Pernis apivorus* — 1954. VIII. 28-án az égeres felett láttam. 1956. VIII. 24-én az északi égerláp felett alacsonyan repült. — *Haliaeetus albicilla* — 1953. VI. 21-én és 27-én láttam. 1955. VIII. 23-án délben két példányt láttam körözni a Baláta felett. — *Ciconia nigra* — A láp egy fekete gólya pár tápterülete. Legtöbbször az ősláp déli részén figyeltem meg őket. Fészük 8 év óta a láptól nem messze délre fekvő szentai erdőben, égerfán van, mintegy 15 m magasan. Minden évben 3—4 fiat nevelnek. 1956. VIII. 25-én érdekes jelenetnek voltam tanúja: Egy fekete gólya vadászgatott a zombékos sekély vízében, amikor egy hím barna réti héja, szokásos zavaró alacsonyan repülését végezve, hirtelen megjelent felette. A gólya meglepetten rebtent fel, de ijedtsége hamarosan haraggá változott és hatalmas szárnycsapásokkal támadt megzavarójának. A lomha ragadozó ijedten menekült előle. — *Ardea cinerea* — A láp száraz időszakában csak néha jelent meg egy-egy szürke gém a területen. 1956 tavaszán — amikor ismét víz borította el a láp egész területét — megjelentek itt ezek a madarak. 12 pár telepedett meg a sziget nyír- és égerlájában. Táplálékuk elsősorban az az óriási mennyiségű kételtű, amely a lápban tenyészik. — *Ardea purpurea* — 1956 tavaszán három pár telepedett meg a lápon. Az egyik pár fészket 1956. VI. 28-án találtam meg a nádas déli részén. A fészek a hatalmas nádasban elszórtan álló fűzbokrok egyikén épült, ami kivételes eset, mert ilyen területen rendszerint a nádra rakja fészket a vörös gém. A víz felett kb. másfél méter magasan álló, kb. 70 cm átmérőjű fészkekben 4 tojás volt. — *Nycticorax nycticorax* — Ez a faj is 1956-ban települt vissza a lápra. A „szigeten” fészkelnek. 1956. VII. 22-én 23 bakcsót zavartam fel a „sziget” déli végénél. — *Ixobrychus minutus* — A nádas járva több helyről verjük fel ezt a magát ritkán mutató fajt. Legtöbb a nagy nyugati nyílt víz körüli nádasban fészkel. Itt 1956. VI. 28-án 6 példánnyal találkoztam. — *Botaurus stellaris* — 1956. V. 31-én a nádas déli részében hallottam jellegzetes hangját. Ugyanitt néhány héttel később JANISCH MIKLÓS megtalálta a fészket. — *Anas platyrhynchos* — A láp vízi biotopjaiban nagy száma következtében ez az uralkodó madárfaj. A nádas, sásos, zombékos, nyíltvízes területeken több száz pár fészkel. Állományuk 1956 óta a láp újbóli elvizesedésével állandóan nő. Érdekes fészket találtam 1956. IV. 24-én: egy vízben álló rekettöfűz bokor tövében épült pézsmavár kb. 1 m magas tetején készült a fészek. Csészéje korhadó nádtörmelékkel és madárpihével volt bélelve. 12 tojás volt benne. — *Anas crecca* — 1957. IV. 2-án a láp egyik nyíltvízéről négyes csapatát vertem fel. — *Anas querquedula* — A tőkés récénél jóval kisebb számban fészkel. Legnagyobb létszámú csoportjukat 1956. V. 23-án láttam: húszan repültek együtt. — *Anas acuta* — BULIN I. figyelte meg a lápon 1954 tavaszán. — *Aythya nyroca* — Az ősláp sásos részein 1956-ban 25—30 pár fészkel. 10 kicsinyét vezető tojót láttam 1956. IV. 4-én a zombékosban. 1956. VI. 29-én 6 öklömnyi pelyhesével úszott egy anya a sásos vízi útjain. — *Podiceps nigricollis* — 1956-ban 6—8 pár fészkel a lápon. A keleti nyílt vizen közvetlenül a sirály-telep mellett találtam két vizen úszó fészket, 1956. VI. 4-én. Az egyikben 5, a másikban még csak 1 tojás volt. — *Podiceps ruficollis* — Néhány pár fészkel mindössze területünkön. 1955. IV. 5-én és IV. 31-én figyeltem meg egy-egy példányt a nádas-gyékényes kis víztükrain. 1956. VI. 6-án pedig a láp keleti nyíltvízen láttam egyet. — *Columba oenas* — BULIN I. 1955 februárjában a rezervátum keleti szélén az akácsorban megfagyva találta. — *Columba palumbus* — Az 1955. év kora tavaszán BULIN I. figyelte meg területünkön. — *Streptopelia turtur* — Jellemző madara a Balátának. Különösen az égeresnek a láp felé

eső belső oldalát kedveli. Számuk nem nagy. Mindössze 15—20 pár fészkel itt évente. Gyakori repülésük és messzehangzó hangjuk következtében azonban állományuk nagyobbak tűnik. — **Vanellus vanellus** — Csak egyszer, 1954. IV. 2-án, észleltem néhány példányt. — **Scelopax rusticola** — A Baláta azon kevés helyek közé tartozik hazánkban, ahol költ az erdei szalonka. Az ősláp körül elterülő sűrű égeres a kedvenc tartózkodó helye. Itt nemcsak tavasszal figyeltem meg (1954. IV. 2. 4 példányt, IV. 3. 2 példányt, 1955. IV. 6. 1 példányt), hanem nyáron is (1955. VII. 10-én 1 példány alacsonyan, korrogva repült). 1954. nyár elején ANDEL ISTVÁN, öreg vadász a Kőkúti-égeres táján látott egy tojót 3 fiókájával. 1956. X. 24-én a Kőkúti-magaslesnél egy négyágú éger tövében rejtőzködő példányt vertem fel. — **Larus ridibundus** — Három év óta, mióta a vízszin emelkedik a Balátában, növekvő létszámú sirálytelep alakult ki a keleti nyíltvíz gyékényesében. Fészküket a gyékényesben úszó szigetekre rakták. 1956. V. 24-én 27 fészket tudtam itt megszámlálni, nagyrészt erősen kotlott tojásokkal. A fészkekaljak hármassak. VI. 4-én a tojások nagy része már kikelt. VIII. 22-én ismét megvizsgálva a sirálytelepet, egyetlen madarat nem találtam. Így volt 1955-ben is: a fiókanevelés után elköltöztek a lápról. — **Porzana porzana** — Csak egyszer 1953. X. 24-én láttam a nyugati nyíltvíz szélén. — **Gallinula chloropus** — Elég nagy számban él az égerláp és fűzláp vízmenti részein, azonban rejtett életmódja miatt inkább csak a hangjáról állapítható meg jelenléte. 1956. V. 23-án és VI. 28-án láttam a sásosban, ill. vízben álló égeresben fiókákat vezető anyát. — **Fulica atra** — Egyik leggyakoribb madara a lápnak. A nyíltvizeken mindenfelé és minden időszakban nagy számban található. Kicsinyeit vezető tojót legkorábban 1956. V. 10-én és legkésőbb 1956. VIII. 24-én láttam. — **Phasianus colchicus** — Kis számban él a védett területen.

* * *

A Baláta-tó természetvédelmi területén 25 családba tartozó 68 madárfaj figyelmet meg. (A hazánkban fészkelő 193 madárfajnak tehát kb. egyharmada él itt.) Nagy szám ez, mert viszonylag kis terület madárállományáról van szó. Különösen akkor szembeötlő a fajok nagy száma, ha összehasonlítjuk azt egy hasonló terület madárállományával: A Baláta növényzete és talajviszonyai folytán, legjobban hasonlít a nyírségi Bátorliget természetvédelmi területéhez. Onnan 43 faj van kimutatva. (GRE-SCHIK—HORVÁTH: Madarak (Aves) és SZÉKESY: Bátorliget élővilága 1953.)

Nem vettem a madarak jegyzékébe, és nem tárgyalom a közeli szántók, legelők vagy a mindössze 1,5 km-re levő Kaszó-pusztai hatalmas park madarait. A park öreg fáin több olyan faj él, amelyek nem szerepelnek a baláta madarak jegyzékében; így a csóka (*Coloeus monedula*), a szalakóta (*Coracias garrulus*), nyaktekeres (*Jynx torquilla*) stb.

A 68 madárfajból 10 átvonuló, tehát a természetvédelmi területen 58 faj költ.

A természetvédelmi terület madárvilágának összetétele különösen érdekes azért, mert az őslapot hatalmas összefüggő erdő zárja körül. Így erdei és vízi madárfajok élnek egymás mellett.

A madárfauna egyrészt a dunántúli lombos erdő és bokrosainak fajai-ból, másrészt vízhez kötött fajokból áll.

Bár a fajok száma aránylag nagy, a madárnépeség kicsi. Különösen a környező erdők madárszegények, aminek egyik oka, hogy nincs elég odvas fa, ahol az odúlakók kellő számban megtelepedhetnének. Érdekes jelenség az is, hogy a lódarázs (*Vespa crabro*) nagymértékben elszaporodott és a legtöbb odút elfoglalja. Ugyanígy betelepedett az Országos Természet-

védelmi Tanács által kísérletképpen kirakott mesterséges fészekodvak egy részébe is. A láp madárfaunája különösen az elmúlt száraz periódusban volt kis népességű. Az utóbbi két esztendőben a lápi víz növekedésével gyors ütemben új fajok jelentek meg, illetőleg a régebben itt fészkeltek fajok újra fészkelnek. Így az utolsó (1956) évben telepedett meg nagyobb számban a szürke gém, a bakcsó és a dankasirály. A vizes terület kiterjedésével, illetőleg a sásos, zsombékos helyek állandó víz alatt maradása óta fészkel a cigányréce és a feketenyakú vöcsök. Ha továbbra is csapadékdús esztendők következnek, a vízimadárállomány további gyors felvirágzása és újabb fajok megjelenése várható.

Az ősláp mint tápterület a mai madárnépességnek sokszorosát el tudná tartani. Különösen érdekes a biochor anyag- és energiaforgalmában a két-éltű lárvák szerepe. A láp vizében az utolsó négy évben nem volt hal. 1956 nyarán telepítettek be néhány pontyot. Ezek száma ma még elhanyagolható. A halhiány ellenére is a kimondottan halevő szürke gém, meg a nagyobbára hallal táplálkozó vörös gém telepesen költ, mégpedig úgy, hogy tápterületük is a láp. Hal helyett békalárvával, ill. békával táplálkoznak. Elképzelhető, hogy milyen mennyiséget kell ebből elfogyasztani annak a madárnak, amely 1 — 1,25 kg halat eszik meg egy alkalommal. A nyíltvizekben azonban van is annyi békalárva, hogy helyenként forni látszik tőle a víz. Ügyszólván nyár végéig állandóan sok a békalárva. (1956. VIII. 25-én még kecskebékalárvákat is figyeltem meg.) A szárazföldön meg valóságos békanyájak tartózkodnak.

Érkezett: 1958. július